

Безпечний інформаційно-цифровий освітній простір

Мислення педагога: вільне й відповідальне

Інеса Сіваченко

«Процеси навчання, виховання та розвитку учнів є наскрізними. Їх цілісність забезпечується наявністю у вчителя загальних і професійних компетентностей, необхідних для виконання всіх трудових функцій», як зазначено у професійному стандарті вчителя ЗЗСО. До переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них) включені *предметно-методична компетентність*, яка передбачає здатність розвивати в учнів критичне мислення, та *інформаційно-цифрова компетентність* – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності [3].

Очевидно, що тільки вчитель із високим рівнем розвитку критичного мислення вміє чітко й зрозуміло формулювати запитання й визначати проблеми, оцінювати інформацію та її джерела, приймати обґрунтовані рішення, давати оцінки, враховуючи контекст, розглядати альтернативні думки, визнавати власні помилки, ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Науковці підкреслюють, що тільки такий учитель здатен створити атмосферу для відкритої та відповідальної взаємодії учнів, виділити час і забезпечити можливості для застосування методів критичного мислення, дозволити учням сміливо висловлювати свої ідеї, обмінюватися думками, спілкуватися, цінувати думки інших, слухати й розуміти однокласників, здатен вірити в учнів, підтримувати їх на кожному етапі уроку, залучати всіх учнів до виконання завдань, формувати в них активну позицію на уроці [2].

З чого ж почати? Можливо, з відповідей на запитання.

Навіщо опановувати майстерність критичного мислення? Що воно дає особисто мені як дорослому і як досвідченому вчителю?

Для початку спробуйте здолати найпростішу логічну хитрість, яку вигадали грецькі софісти близько 2500 років тому:

Усе, що ти не загубив, ти маєш.

Ти не загубив роги.

Отже, ти маєш роги (або, у більш образливій формі, ти рогатий).

У Вікіпедії знаходимо тлумачення поняття «софізм» як міркування, побудовані таким чином, що містять навмисне допущену помилку і, звичайно, призводять до хибних висновків. Часто диспути софістів перетворювалися на безрезультатні суперечки, звідки й одіозне значення *софіст* – людина (оратор), яка готова за допомогою будь-яких прийомів захищати певні тези, не враховуючи об'єктивну істинність чи хибність цих тез.

Цікаво, що до подібних прийомів часто вдаються й сучасні люди, лідери й населення цілих країн, захищаючи власні інтереси та переконання, навіть хибні й

злочинні, зокрема обґрунтовуючи таким чином навіть розв'язані ними війни й терор мирного населення.

Сучасні філософи, науковці та практики зазначають, що в умовах інформаційної цивілізації вже не земельні угіддя чи величезні фабрики гарантують добробут і владу. Натомість світом керує той, хто володіє інформацією: той, хто вправно може продукувати, розповсюджувати, обробляти і використовувати постійно зростаючі й усе складніші потоки інформації. А це вимагає не просто нових знань і вмінь, а нового мислення, у тому числі критичного мислення [4].

Уміння правильно й ефективно мислити важливі для кваліфікованого виконання своїх обов'язків керівниками різних рівнів, політиками, правоохоронцями, менеджерами й бізнесменами, педагогами, науковцями...

Це робить продуктивними наші стосунки з близькими людьми та більш спокійним життя в суспільстві загалом.

Це дає можливість впливати на хід власного життя, відчувати власну відповідальність за нього.

Особистість, яка критично мислить: яка вона?

Це особистість, яка здатна перевіряти достовірність інформації та її джерела, змінювати за потреби свій спосіб мислення, бути відкритою до альтернативних думок і рішень. Адже критичне мислення – це інструмент не тільки для вирішення проблем і ухвалення продуктивних рішень, а й інструмент самовдосконалення, управління власним сприйняттям себе та світу навколо.

Відомо, що найчастіше люди схильні критикувати когось іншого, інші світогляди, політичні цінності, спосіб життя тощо. Науковці називають таке критичне мислення недовершеним, слабким, підкреслюючи, що часто воно деградує до необмеженого, безплідного, іноді шкідливого критиканства. Сильним критичним мисленням називають таке, коли людина спроможна піддати критиці ще й саму себе та має для цього достатньо волі.

Вільна й конструктивна самокритика здатна вдосконалити вирішення проблеми, сприяти досягненню успіху та розвитку людини загалом. Однак вона вимагає принаймні тимчасово й умовно прийняти іншу точку зору, інші цінності, осягнути вразливість чи відносність власної позиції з певної проблеми, принаймні частково визнати справедливість іншого, необхідність толерантно ставитися до цього іншого [4].

Особливо варто враховувати таке бачення взаємозв'язку критичного мислення і толерантності, коли йдеться про професійну діяльність учителя.

О. Тягло підкреслює: «Сильне критичне мислення і досконала толерантність у сучасному демократичному суспільстві мають співіснувати як два іманентних прояви дійсної людської свободи, стаючи основою довіри і злагоди у громадянському суспільстві» [4, с. 22].

Трансформація української школи є невід'ємною частиною демократичних перетворень українського суспільства, і тому в основі цих процесів – вільне й відповідальне за своєю сутністю критичне мислення та толерантність, справжня свобода і довіра між учасниками освітнього процесу.

С. Терно зазначає, що критичне мислення потрібне в тих ситуаціях, де ми не знаємо, як точно діяти, де немає готового алгоритму дій [5]. Саме тому критичне мислення розпочинається з усвідомлення проблеми, після чого здійснюється спроба вирішити проблему відомими знаннями та доступними способами дій, за потреби відбувається переструктурування знань, способів дій та установок, цінностей, способу мислення людини, зрештою, обґрунтування нового рішення.

С. Терно відзначає суттєві переваги вчителя з розвиненим критичним мисленням. Такий учитель надає перевагу змісту освіти перед формою: в освітньому процесі застосовує проблемні ситуації, ставить перед учнями проблемні задачі. Він «йде за учнями», а не за програмою: цінує запитання школярів, а не лише їхні відповіді. Знайомить учнів із принципами, стратегіями та процедурами критичного мислення. Регулярно створює ситуації вибору для школярів, стимулює ініціативу й творчість дітей. Організовує діалог у процесі розв'язування проблемних задач шляхом різноманітних діалогових форм навчання. Передбачає письмове викладення розмірковувань учнів із подальшою рефлексією. Надає учням право на помилку та моделює ситуації виправлення помилок [5].

Спробуйте оцінити свою педагогічну діяльність із позиції цих переваг. Скільки «+» поставите собі особисто Ви?

Маємо також пам'ятати, що ми живемо в умовах потужної інформаційної боротьби. Щодня, щогодини та щохвилини на нас впливає величезна кількість різноманітної інформації – тривожної, шкідливої, маніпулятивної, обнадійливої тощо. Кількість повідомлень, яку ми «перетравлюємо», незрівнянна ні з чим і зростає щодня. Наше завдання – критично сприймати будь-яку інформацію, що надходить; пам'ятати, що ми є суб'єктами нашого життя, а не об'єктами впливів зовні, тому здатні усвідомлено приймати рішення, а також маємо навчати цього наших дітей.

Маніпуляції та пропаганда є важливим елементом інформаційної війни, що відбувається одночасно з військовим вторгненням РФ до України. Сьогодні засоби масової інформації майже не мають кордонів, проте мають великі можливості маніпулювати масовою свідомістю. Тож сучасній людині важливо вміти розрізняти маніпуляції, усвідомлювати їхні наслідки, ефективно протистояти їм.

Як протидіяти маніпуляціям і пропаганді?

Вітчизняні науковці І. Бех, В. Кириченко, Ж. Петрович та інші надають обґрунтовані рекомендації, зокрема такі:

- намагайтеся читати про новини, а не слухати чи дивитися телебачення: коли людина читає, вона мислить критичніше, і її не так просто ввести в оману;
- будь-яку інформацію сприймайте крізь сито критичного мислення, це не дозволить піддатися маніпуляції;
- намагайтеся спокійно осмислити сутність інформації;
- зберігайте об'єктивність і самокритичність, спирайтеся на багаторічний власний досвід, будьте правдивими й відкритими до аргументів інших людей;
- пам'ятайте, що пропаганда вимикає мислення та безжально б'є на підсвідомість, на емоції;
- підвищуйте медійну грамотність, будьте відповідальними споживачами інформації, звертайте увагу на деталі, за можливості уточнюйте інформацію безпосередньо в першоджерелі;
- підкреслюйте словом і ділом моральний наратив демократії, прав людини та верховенства права, територіальної цілісності та єдності народів України [1].

Як учителю розвивати власне критичне мислення?

Можливі стратегії для розвитку критичного мислення широко пропонуються в різних джерелах. Особисто для себе я визначила декілька правил, бо зрештою мій вибір – це моя відповідальність за власне життя. Отже, правила розвитку критичного мислення такі.

Ставити запитання! Бо з цього розпочинається цікава подорож – пізнання.

Виявляти власні стереотипи. І викорчувувати їх, як баобаби на планеті Маленького Принца. Аби стереотипи та шаблони не задушили вільного й незалежного мислення.

Вітати помилки! Експериментувати! Бо наполегливий рух до своєї мети без цього неможливий.

Спиратися на досвід. І не тільки власний. Сьогодні це дає нам неабиякі ресурси для виживання в найскладніший час, до якого ми не були готові. Проте, якщо наші бабусі й дідусі вижили в тій війні, то і ми впораємося, виборсаємося, розквітнемо.

Піддавати сумніву очевидні речі й авторитети! Аби не скиснути. І не повторювати чужих помилок. Торувати свій шлях і писати свою історію життя.

Не боятися проблем. Приймати їх як виклик. Бо вони показують нам, на що ми насправді здатні, якими є наші цінності й переконання. А чи туди ми йдемо?

Піддавати аналізу ситуації та обставини. Аби не зірватись у прірву догматичного мислення та фанатизму.

В умовах інформаційної боротьби *довіряємо тільки офіційним джерелам!*

Офіційні сайти: Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, Збройних Сил України, Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України, Центр протидії дезінформації при РНБО України <https://cpd.gov.ua/category/events/>.

Усе про медіаосвіту й багато корисних ресурсів для педагогів міститься на електронних ресурсах та інформаційних сторінках: <https://www.aup.com.ua/>; <http://medialiteracy.org.ua/>; <https://go.detector.media/novyny/>; <https://ms.detector.media/>; <https://www.stopfake.org/uk/>.

Набути або розвинути професійні компетентності, які передбачають здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності, розвивати в учнів критичне мислення педагогічні працівники можуть також на *тематичному спецкурсі «Критично мислити – ефективно діяти»*, який упроваджується в Харківській академії неперервної освіти (<http://newdl.edu-post-diploma.kharkov.ua/>). Приєднуйтесь! Адже «лише той Учитель, хто живе так, як навчає» (Григорій Сковорода).

Література

1. Бех І. Д., Кириченко В. І., Петрочко Ж. В. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді): посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 140 с.
2. Борисов В. В., Лупінович С. М., Борисова С. В. Огляд стратегій розвитку критичного мислення учнів початкової школи на уроках «Я у світі». *Інноваційна педагогіка. Розділ 2. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. Одеса, 2019. Випуск 19. Т. 3. С. 65 – 70. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/19/part_3/15.pdf
3. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
4. Тягло О. В. Критичне мислення: навчальний посібник. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 189 с.
5. Терно С., Степанова Н., Горбачов С. Курс «Критичне мислення для освітян». URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:CZ+CTFT101+2017_T3/about